

חסכון משקי הבית בישראל - בעיות מושגיות¹

סקירה זו באה להבהיר את מושג חיסכון משקי הבית, או החיסכון האישי, שהוא מושג מעורפל ביותר כאשר מדובר במשק הישראלי, ולהציג כמה חישובים ארעיים בקשר לבעיה זו. קיימות כמה דעות מוטעות אודות נטייתו של הישראלי לחסוך. מקורן של אלה הוא, בעיקר, בהשוואות בלתי נאותות בין ממצאים של סקרי חיסכון לבין אומדני החשבונות הלאומיים, והן מסתבכות עוד יותר מחמת הבעיות הכרוכות בפיצויים האישיים מגרמניה, שמקבל סקטור משקי הבית הישראלי.

ההתרשמות הרווחת ביותר היא שהחיסכון של משקי הבית הישראלי הוא, כנראה, דל ביותר לפי אמות-מידה אמריקניות, בריטיות, או מערב-אירופיות. ייתכן שדעה זו נובעת מהשוואת ממצאי סקרי החיסכון לשנים 1957-1959 (מאחר שלא מצויים בחשבונות הלאומיים אומדנים למשקי הבית בנפרד מסקטור העסקים) לשיעורי החיסכון הנקי לפי אומדני החשבונות הלאומיים של מדינות אחרות.²

השוואות כאלה, כמוכן, לקויות מיסודן, מחמת כמה הבדלים מושגיים בין שתי שיטות האמידה. דעות מסוג אחר נוטות להסתמך על השוואות ממצאי סקרי החיסכון בישראל לסקרים דומים ביותר, שנערכו בארצות הברית ובבריטניה בשנות החמישים. ההערכות שנתקבלו באופן זה היו שהחיסכון שנמצא בישראל ב-1958 — בשיעור 4-5 אחוזים — גבוה במקצת משיעור החיסכון בבריטניה ב-1953-1954 (2.5 אחוזים) ונמוך במידה ניכרת מאומדן החיסכון המאוחר ביותר, המבוסס על סקרים שנעשו בארצות הברית ב-1950 — 8.5 אחוזים.³ אולם, מאחר שאומדני החיסכון לפי החשבונות הלאומיים בבריטניה מצביעים על עלייה ניכרת מאז שנות החמישים המוקדמות, ואילו הנתונים לגבי ארצות הברית הם יציבים במידה ניכרת, קיים חשש שהשיעור בישראל ב-1958-1959 מגיע, לכל היותר, לזה של בריטניה, דהיינו, שיעור חיסכון מן הנמוכים.

סקירה זו נוקטת בשתי עמדות יסודיות בשאלה זו. ראשית, יש זהות קלושה בלבד, ואולי אף חוסר-זהות מוחלט, בין שיעורי החיסכון הנאמדים על יסוד סקרי חיסכון לבין אלה המבוססים על החשבונות הלאומיים. אפילו התאמות גסות ביותר של ממצאי הסקרים בישראל להגדרות החשבונות הלאומיים, המובאות בסקירה זו, מוכיחות זאת. טענה זו הוכחה גם לגבי ארצות הברית ובריטניה.⁴ מסתבר שכאשר מתאימים את האומדנים לפי הגדרות החשבונות הלאומיים, וכאשר מובאות בחשבון

¹ סקירה זו נכתבה על ידי ד"ר ר. אבלין, במסגרת עבודתו במחלקת המחקר של בנק ישראל.

² שיעורים אלה מסוכמים בשנתונים של האו"ם — Year Books of National Account Statistics — הסקרים הישראליים הנידונים כאן נערכו בשנים 1957/58 ו-1958/59; ממצאיהם מסוכמים בדו"ח בנק ישראל, 1959, פרק "החיסכון".

³ הנתונים על ארצות-הברית לקוחים מ-"Survey of Consumer finance," 1950, the Federal Reserve and University of Michigan.

⁴ Lansing J. B. and Lydall H.: "An Anglo-American Comparison of Personal Saving," *Bulletin*, Oxford Institute of Statistics, Vol. 22 (1960), pp. 225-258.

מאמר זה מסכם את ממצאי הסקרים הנידונים כאן לגבי ארצות הברית ובריטניה והוא מראה, בין היתר, שההבדל המושגי החשוב ביותר בין גישות הסקרים לחשבונות הלאומיים — הטיפול בחיסכון במסגרת קופות הפנסיה והתגמולים — מסביר חלק ניכר מן ההפרש בין נתוני הסקרים של ארצות הברית לבין אלה של בריטניה.

ההשפעות של הפיצויים האישיים, קרוב שיעור החיסכון בישראל לזה של ארצות הברית, ובדומה לאחרון הוא גבוה במידה ניכרת מזה של בריטניה. כן קרוב השיעור למוצע הרגיל של שמונה מדינות אירופיות בתקופה המקבילה, אך נמוך מן הממוצע המשוקלל.¹

שנית, בעוד שהשוואה בין לאומית של ממצאי סקרים היא משמעותית מבחינה פורמאלית, הרי היא פחות משמעותית, מבחינה כלכלית, מאשר השוואות המבוססות על החשבונות הלאומיים, וזאת מחמת פישוטים מעשיים והבדלים ניכרים ביותר בהבחנה בין תקבולים שוטפים לתקבולי הון בהגדרת הסקרים השונים.²

בתחילה ננסה לבסס את הטענה האחרונה, הנתונה יותר לוויכוח, ולאחר מכן את שיטת החישוב המאמתת, לפי דעתנו, את הטענה הראשונה.

ניתוח בעיה זו מגלה שהגדרת החיסכון בסקרים מבוססת, באופן ברור ביותר, על ההגדרה האמריקנית³ כלומר, שיטות הפישוט או הכללים הנקטים הם כאלה המכוונים לתת תוצאות המתקבלות על הדעת, בהתאם לתנאים המוסדיים השוררים בארצות הברית, תוך ניסיון לא לסטות באופן יסודי מהתוצאות של גישת החשבונות הלאומיים. אולם דבר זה אינו אמור לגבי השימוש בכללים אלה בתנאים מוסדיים אחרים, למשל אלה השוררים בבריטניה או בישראל.

מתוך שלושת אומדני החיסכון, רק אלה של ממצאי הסקרים בארצות הברית משתלבי בנתוני החיסכון האישי והנקי, שחושבו על פי אומדני החשבונות הלאומיים. תוצאה זו היא בהתאם למצופה, מאחר שהם כוללים פחת על דיור ואינם כוללים פחת על נכסים של עסקים בלתי מאוגדים. לעומת זאת, לגבי ישראל ובריטניה אין אומדני הסקרים מגיעים אפילו לאומדן החיסכון הנקי, המבוסס על החשבונות הלאומיים.⁴

הסיבה העיקרית לכך נעוצה בשיטה שבה מטפלים הסקרים במה שקרוי החיסכון המוסדי — החיסכון באמצעות קרנות פנסיה, תגמולים וכדומה.⁵ החשבונות הלאומיים מגדירים את החיסכון במסגרת זו כגידול הנקי בנכסי קרנות אלה. גידול זה זהה לסך הפרמיות (המשתלמות על ידי עובדים ומעבידים כאחד), לרבות הרווח הנקי ולמעט את כל התקבולים של החברים מהקופות. בסקרים כולל סעיף זה את כל הפרמיות המשולמות על ידי העובדים, להוציא את סך התקבולים החד פעמיים שלהם מהקופות. הגדרה זו מבוססת, כמובן, על הגישה שתקבולים חד-פעמיים אלה הם בבחינת העברות הון יותר משהם הכנסה שוטפת, ולפיכך יש להפחיתם מגידול הנכסים של משקי הבית בחישוב (לפי גישת המאזנים) חסכוניותיהם השוטפים. הבעיה המתעוררת כאן נעוצה בעובדה שהצורה, שבה נעשים התשלומים לעובדים פורשים, בין אם תשלום חד פעמי (תשלום תגמולים), ובין אם תשלום שוטף (פנסיה), תלויה בנוהגים המוסדיים במדינות השונות, ומנקודת הראות של ההכנסה הכוללת של העובד או ההכנסה הממוצעת של סקטור משקי הבית, יש בהבחנה זו משמעות מועטת בלבד.

עם זאת, מהווים למעשה התקבולים החד פעמיים יוצא מן הכלל בארצות הברית בעוד שבאשראי ובבריטניה נכון היפוכו של דבר, ויש להם משקל ניכר. לגבי ארצות-הברית מקוצת עובדה זו, פחות או יותר, את אי הכללת הרווחים ותרומת המעבידים לקרנות, והסקרים נותנים,

¹ ראה ההשוואות בלוח 3 להלן.

² אין זה מוציא, כמובן, את האפשרות של שיפור הגדרות החיסכון בחשבונות הלאומיים עצמם או ששינויים בהגדרה יעשו אותם למשמעותיים, לפחות באותה מידה, לצורך השוואות בינלאומיות.

³ הגדרה זו מונחת ביסודם (בשינויים קלים) של סקרי התוצאות המשפחות, שנערכו על ידי ה- "Federal Reserve" ואוניברסיטת משיגן בארצות הברית עד 1950, הסקר שנערך בבריטניה ב-1953/54 ושל הסקרים הישראליים ב-1957/58 וב-1958/59.

⁴ הנתונים מופיעים בלוח 3 בנספח.

⁵ לרבות קופות פרטיות. גם הסקרים וגם החשבונות הלאומיים מוציאים את החיסכון המוסדי, במסגרת הסדרי הביטוח הסוציאלי הממשלתי הכפוי, מכלל החיסכון של משקי הבית.

באורח מקרי, אומדן דומה פחות או יותר לזה של החשבונות הלאומיים. לעומת זאת, הפחתת סכום תקבולים חד-פעמיים אלה בישראל (וכן בבריטניה) מביאה, כמובן, לקבלת אומדן נמוך יותר, במידה רבה, בסקרים, מזה המתקבל עבור סעיף חיסכון זה בחשבונות הלאומיים.¹

טענתנו בדבר המשמעות הרבה יותר של מושג החיסכון לפי הגדרת החשבונות הלאומיים כרוכה, איפוא, בדחיית הצעה הגורסת שאין להכליל חלק גדול (למעשה כמעט רוב רובם) של ההכנסות העקיפות של משקי הבית בהכנסותיהם ובחשבונותיהם, בגלל שהוא מתקבל בצורה של תשלום חד-פעמי במסגרת ההסדרים המוסדיים של קופות הגמל. דעה זו היא, לדעתנו, מלאכותית ביסודה.²

מצויים עוד כמה הבדלים, בחלקם דומים לזה שפורט לעיל, בין שתי הגישות והם יידונו להלן. אולם, ההבדל שצויין דיו, כשלעצמו, לשנות את מצבן היחסי של שלוש המדינות ולהעלות את שיעור החיסכון הישראלי במידה ניכרת, יחסית לזה של ארצות-הברית.

בין ההבדלים, הדומים ביסודם לעניין קופות הפנסיה והתגמולים, ניתן למנות את אי-הכללת תקבולים חד-פעמיים אחרים, כגון אלה המשתלמים על ידי המוסד לביטוח לאומי, פיצויי פיטורים המשתלמים על ידי המעבידים, זכויות במפעל הפיס, ירושות במזומנים וכדומה. הבדלים הנובעים מסיבות מעשיות גרידא הם: אי-הכללת הכנסה בעין מדירות בבעלות הדיירים וחיסכון בצורה של הגדלת יתרות המזומנים. הבדלים אלה יוערכו במסגרת תיאור חישובי ההתאמות, שנעשו במטרה להביא את האומדנים לבסיס בר השוואה.

2. ההתאמות

מרבית ההתאמות המתוארות להלן (והמסוכמות בלוח 1 בנספח) נעשו במטרה לקרב, במידת האפשר, את שיעורי החיסכון המתקבלים מסקרי 1957/58-1958/59 להגדרת החשבונות הלאומיים, ולאפשר השוואות על בסיס זה עם הנתונים של ארצות-הברית, בריטניה ומדינות אירופיות אחרות. נוסף על כך, נעשתה התאמה נפרדת, הן לגבי אומדני הסקרים והן לגבי אומדני החשבונות הלאומיים, שבאה לבטל את השפעת התקבולים החד-פעמיים של הפיצויים האישיים³ התאמה אחרונה זו נותנת לנו באופן גס את שיעור החיסכון של 95 אחוזים מאוכלוסיית משקי הבית, שלא קיבלו, למעשה, פיצויים אישיים, או ביתר דיוק היא נותנת לנו אומדן של שיעורי החיסכון שהיו מושגים באוכלוסייה כולה בהיעדר תקבולים כאלה. ההתאמות מבוססות על שני סוגי נתונים: נתונים

¹ כדי להתאים את תוצאות הסקרים להגדרה אלטרנטיבית יש צורך להוסיף להם את תשלומי המעבידים ואת דוחות הקופות, מה שמעלה במידה ניכרת את שיעורי החיסכון של כל המדינות, ולהפחית מכך את התשלומים השוטפים ואת הפנסיות שנתקבלו; לאחר התאמות אלה תוזרים השיעורים של ארצות-הברית לרמה המתקבלת בסקרים, אולם השיעורים לגבי בריטניה וישראל גבוהים במידה ניכרת משהיו קודם.

² ניתן לראות, למעשה, את אי-הכללת תשלומי המעבידים ורווחי הקופות כהבחנה בין חיסכון משקי הבית לבין החיסכון של סקטורים אחרים. אולם, גישה זו עשויה (אם כי אין הדבר כך למעשה) להביא לתוצאה האבסורדית שמשקי הבית יופיעו כחוסכים שליליים במסגרת קופות הגמל במקרה שהתקבולים החד-פעמיים, המבוססים במידה רבה על תשלומי המעבידים, יעלו על תשלומי הפרמיות השוטפים שלהם עצמם לקופות.

מלבד אי-הכללת תשלומי המעבידים בסקרים, מושג החיסכון לפי הסקרים אינו משלב, מבחינה טכנית, את משקי הבית עם סקטור קופות הגמל, בעוד שבחשבונות הלאומיים מצוי שילוב כזה. הסקרים מתייחסים לתקבולים שוטפים כאל הכנסה המתווספת להכנסה של משלמי הפרמיות ולפיכך אין הם מצליחים לנכות את ההעברות בין משקי הבית, אלא אם כן הן מתקבלות כתשלומים חד-פעמיים. מושג החיסכון על פי החשבונות הלאומיים מתעלם מהבחנה זו ועל ידי כך מתקבל הגידול הנקי של נכסי משקי הבית בקופות וזה, לפי דעתנו, מושג החיסכון הרלוונטי.

³ הסקר תוכנן ונוהל על ידי ועדה מורכבת מנציגי בנק ישראל, המכון למחקר חברתי שימושי, מרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח 1

התאמת אומדני פקרי החיסכון להגדרת החשבונות הלאומיים, 1957/58 ו-1958/59

1958/59				1957/58				
שיעור החיסכון (אחוזים)	החיסכון ליחידה (ל"י)	ההכנסה ליחידה (ל"י)	סך התיקון (מיליוני ל"י)	שיעור החיסכון (אחוזים)	החיסכון ליחידה (ל"י)	ההכנסה ליחידה (ל"י)	סך התיקון (מיליוני ל"י)	
4.45	144.3	3,241.1	—	5.32	147	2,762	—	א 1 אומדן סקר החיסכון, בלתי מתוקן
								א 2 אומדן גולמי, לרבות כל סעיפי הפחת (ראה סעיף 9)
5.5	179.3	3,276.1	—	6.4	177	2,792	—	א 3 אומדן נקי מכל פחת (ראה סעיף 10)
0.7	22.0	3,118.8	—	1.3	34	2,649	—	ב 1 אומדן סקר החיסכון, בתיקון השפעת הפיצויים האישיים (ראה סעיף 12)
7.07	229.1	3,241.1	—	7.19	198.6	2,762	—	ב 2 אומדן גולמי, לרבות כל סעיפי הפחת (ראה סעיף 9)
8.1	264.1	3,276.1	—	8.2	228.6	2,792	—	ב 3 אומדן נקי (ראה סעיף 10)
3.4	106.8	3,118.8	—	3.3	86.1	2,649	—	
								התאמת א 1 להגדרת החשבונות הלאומיים
								(1) הכנסה זקופה על דירות שבבעלות דייריהן ודירות במסגרת חוק הגנת הדייר
—	—	281.0	149.7	—	—	2,540	131.1	אומדן הסקר, בתיקון סעיף (1)
4.10	144.3	3,522.1	—	4.87	147	3016.0	—	(2) קופות הגמל
								(א) הגידול, נטו, בנכסים
—	150.3	150.3	80.0	—	116.3	116.3	60.0	(ב) בניכוי: פרמיות של החברים, פחות
								תקבולים חד פעמיים
—	-43.2	-43.2	-23.0	—	-28.7	-28.7	-14.8	(3) האומדן בתיקון סעיף (2)
—	107.1	107.1	57.0	—	87.6	87.6	45.2	אומדן הסקר בתיקון סעיף (1) ו-(2)
6.93	251.4	3,629.2	—	7.56	234.6	3,103.6	—	(3) התקבולים החד פעמיים מהביטוח הלאומי (נתוני סקרי החיסכון)
—	8.6	8.6	3.5	—	1.0	1.0	0.4	אומדן הסקר בתיקון הסעיפים (1) עד (3)
71.5	260.0	3,637.8	—	7.59	235.6	3,104.6	—	(4) תשלום פיצויי פיטורין על ידי מעבידים
								(נתוני סקרי החיסכון)
—	9.1	9.1	4.2	—	24.1	24.1	10.9	אומדן הסקר בתיקון סעיף (4)
7.38	269.1	3,646.9	—	8.30	259.7	3,128.7	—	

—	18.8	—	10.0	—	17.5	—	9.0	(5) חיסכון במזומנים (אומדני הגידול ביתרות בידי משקי הבית)
7.89	287.9	3,646.9	—	8.86	277.2	3,128.7	—	אומדן הסקר בתיקון הסעיפים (1) עד (5)
—	11.8	—	6.3	—	6.2	—	3.2	(6) זכיות במפעל הפיס
8.22	299.7	3,646.9	6.3	9.06	283.4	3,128.7	—	אומדן הסקר בתיקון הסעיפים (1) עד (6)
—	6.0	—	2.8	—	5.7	—	2.6	(7) עזבונו מקומיים במזומן (תיקון על יסוד אומדן מתוך נתוני סקר חיסכון)
8.38	305.7	3,646.9	—	9.24	289.1	3,128.7	—	אומדן הסקר בתיקון הסעיפים (1) עד (7)
—	6.1	6.1	2.8	—	7.0	7.0	3.1	(8) מתנות במזומנים מחוץ לארץ (נתוני סקר החיסכון) אומדן הסקר בתיקון הסעיפים (1) עד (8)
8.54	311.8	3,653.0	—	9.44	296.1	3,135.7	—	(9) (א) תיקון לחיסכון הגולמי, לפי הגדרת החשבונות הלאומיים ואומדן פחת אומדן הסקר בתיקון הסעיפים (1) עד (9) = החיסכון הגולמי
—	35.0	35.0	18.6	—	30.0	30.0	15.6	(10) (א) תיקון החיסכון הגולמי, לפי הגדרת החשבונות הלאומיים
9.40	346.8	3,688.0	—	10.30	326.1	3,165.7	—	אומדן הסקר, בתיקון הסעיפים (1) עד (8) בניכוי: הוצאות משקי הבית לפחת על עלות החילוף של הדיור החיסכון הנקי
—	-122.3	-122.3	-65.0	—	-112.5	-112.5	58.0	(11) (א) השפעת הפיצויים האישיים: תוספת התצרוכת הנובעת מהפיצויים האומדן הגולמי בתיקון סעיף (11) האומדן הנקי בתיקון סעיף (11)
5.37	189.5	3,530.7	—	6.07	183.6	3,023.7	—	
—	84.8	—	46.2	—	51.6	—	26.5	
11.70	431.6	3,688.0	—	11.93	377.7	3,165.7	—	
7.77	274.3	3,530.7	—	77.8	235.2	3,023.2	—	
—	-27.5	-20.0	—	—	-13.7	-16.1	—	חישוב אלטרנטיבי: שימוש בנתוני הסקרים לסעיפים (2) ו-(6) ההפרש, נטו
8.71	319.3	3,668.0	—	9.92	312.4	3,149.6	—	(9) (ב) החיסכון הגולמי
4.61	162.0	3,510.7	—	5.65	169.9	3,007.1	—	(10) (ב) החיסכון הנקי
11.02	404.1	3,668.0	—	11.56	364.0	3,149.6	—	(11) (ב) החיסכון הגולמי
7.03	246.8	3,510.7	—	7.37	221.5	3,007.1	—	(11) (ב) החיסכון הנקי

גלובאליים לאוכלוסיה בכללה, המצויים לגבי נושאים שונים, ונתוני המדגם מתוך סקרי החיסכון עצמם.¹

ההתאמות נערכו מלכתחילה על יסוד הנתונים הגלובאליים כאשר נראה היה שאלה עדיפים על נתוני מדגם הסקר, ולאחר מכן נערכו התאמות על יסוד נתוני המדגמים לגבי כל הסעיפים, שנתונים כאלה מצויים עבורם. ההבדלים בין שתי מערכות הנתונים שנתקבלו באופן זה מוצגים בסוף לוח 1 בנספח². השיעורים המבוססים על שימוש נרחב יותר בנתוני מדגם הסקר נמוכים בכדי מחצית האחוז מאלה המבוססים על שימוש נרחב יותר בנתונים הגלובאליים.

(א) הכללת הערך הזקוף של שירותי הדיור

התאמה זו היא היחידה, שנדרשה לגבי ההכנסה ולא לגבי החיסכון, שכן לפי ההגדרה הכנסה בעין זו נצרכת כולה. לפיכך, אין בה צורך לשם הערכת הגודל המוחלט של החיסכון אולם יש בה צורך לשם הערכה נכונה של שיעור החיסכון מתוך ההכנסה. ההתאמה שנערכה מבוססת על אומדן שכר הדירה השנתי הזקוף, שנערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לגבי כל מלאי הדירות.³ מאומדן זה נוכו סכומים ששולמו בפועל במזומנים. סכומים אלה כוללים שכר דירה הכפוף לחוק הגנת הדייר ושאינו כפוף לחוק. $\frac{1}{3}$ מתשלום דמי המפתח לשנה⁴, וריבית ששולמה על הלוואות לצורך רכישת דירה. הסעיף האחרון קשה להערכה אולם נעשה קירוב גולמי על יסוד סקר הוצאות המשפחה, שכלל נתונים בדבר משכנתאות ושאר יתרות חוב על דיור. על יסוד הנחת שיעור ריבית של 7.5 אחוזים לגבי משכנתאות ו-15 אחוזים לגבי שאר הלוואות נמצא שב-1956/57 שולמה ריבית בסך 140 ל"י לחודש על ידי משפחה בעלת דירה או 76 ל"י בממוצע לגבי כל המשפחות. שכר הדירה ששום בפועל ותשלומי הריבית היו ב-1957 15 ו-18.9 אחוזים, בהתאמה, מסך הערך הזקוף של שכר הדירה, והפחתת שיעורים אלה ב-1957/58 וב-1958/59 נותנת את האומדנים המתוקנים של ההכנסה בעין המובאים בלוח 1.

יצוין שהתאמה זו מקטינה את שיעורי החיסכון המבוססים על אומדן ההכנסות במזומנים מתוך הסקרים, בכדי $\frac{1}{2}$ עד $\frac{3}{4}$ האחוז.

(ב) התאמה עבור קופות הגמל

משמעותה וחשיבותה של התאמה זו כבר צוינו לעיל. ההתאמה המובאת בלוח 1 נעשתה על ידי הוספת הגידול הנקי בנכסי הקופות (הן להכנסות והן לחיסכון) והפחתת אותו חלק של הגידול הכלול לפי ההגדרה בממצאי הסקרים (המתאים לגישת החשבונות הלאומיים), דהיינו, הפרמיות

¹ שאלות אלה התייחסו לצורות ספיציפיות של תקבולים חד-פעמיים שלא פורטו במסגרת ממצאי הסקר המקוריים. (נתוני הסקרים נתקבלו על ידי ליווח מיוחד של התשובות לשאלות הסקרים, שנערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה).

² אף על פי שנתוני המדגם, לגבי התקבולים החד-פעמיים, צפויים לטעות דגימה גדולה יותר מאשר הנתונים הגלובאליים המתאימים אין פירושו של דבר שהשימוש באחרונים יתן בהכרח תוצאות טובות יותר. הדבר נובע מכך שהתוצאה הכללית של הסקר, המהווה את נקודת המוצא להתאמות הנערכות על ידינו, משקפת טעויות כלפי מעלה או מטה בנתוני המדגם, ואלה מתקנות לבסוף. לדוגמה אם אומדן תשלומי פיצויי הפיטורין על בסיס המדגם, שהופחת בחישוב החיסכון לפי הסקרים, היה נמוך מדי, הרי שיעור החיסכון לפי הסקרים הוא גבוה מדי, והוספת סכום זה מחדש נותנת לנו אומדן קרוב יותר להגדרה "האמיתית" של החשבונות הלאומיים מאשר שימוש בנתון הגלובאלי הטוב ביותר של פיצויי הפיטורין.

³ אומדן זה מניח ריבית בשיעור 6.5 אחוזים על ערך חידוש הדיור ופחת בשיעור 2.5 אחוזים.

⁴ מאחר שתשלום דמי המפתח מתחלק בין הדייר הקודם לבין בעל הבית, במרבית המקרים לפי היחס $\frac{2}{3}$ ו- $\frac{1}{3}$, בהתאמה — מתייחסת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לאחרון כאל תשלום רנטה ולראשון כמחיר בעלות חלקית. בהנחה שהחלפת דירות היא סדירה פחות או יותר, נראה שזוהי הערכה גולמית אך סבירה לגבי סקטור משקי הבית בכללותו.

ששולמו על ידי העובדים פחות סכומי התקבולים החד פעמיים¹. כן קיימים קשיים קלים אחרים לגבי הנתונים המצויים לצורך חישוב זה, הן לגבי הנתונים הגלובאליים והן לגבי נתוני המדגם. אומדני המדגם, לאחר ניפוח לאוכלוסיה בכללה, מצביעים על סכומים נמוכים במקצת של תקבולים חד פעמיים ולפיכך על צורך בהתאמה קטנה יותר כלפי מעלה. תוצאה אלטרנטיבית זו נכללת בשיעורים המובאים בסעיפים 10 ב' עד 12 ב' בלוח 1. בכל מקרה ההתאמה היא בעלת משקל רב והיא מעלה את שיעור החיסכון בכדי 3 אחוזים בשתי השנים שנערכו בהן הסקרים.

(ג) מענקים חד פעמיים מן הביטוח הלאומי

סעיף זה אינו כלול בהגדרת הסקרים (דהיינו הוא מופחת מהגידול בנכסים של המקבל בחישוב חסכוניותו) יש להוסיפו, שכן זהו, ללא ספק, חלק מההכנסה הלאומית המועבר לסקטור משקי הבית. מכל מקום, ההתאמה היא זעומה, מאחר שמרבית תשלומי הביטוח הלאומי נרשמו בסקרים בהכנסה שוטפת.

(ד) תשלום פיצויי פיטורים על ידי מעבידים

כאן נעשתה ההתאמה בדרך פשוטה: הוספת התקבולים החד פעמיים האלה, הן להכנסות והן לחיסכון של משקי הבית. במקרה זה נעשה שימוש בנתוני מדגם הסקר שכן נתוני החשבונות הלאומיים, בסעיף זה, לוקים ביותר בחסר. האינפורמציה הקיימת באלה האחרונים (הכוונה לנתונים לגבי עובדי מדינה) מאשרת, מכל מקום, את סבירות תוצאות המדגם. סוג זה של תקבולים, שלא בדומה לסעיף 3, יש לו משקל רב בהסברת ההפרש הניכר הקיים בישראל, לעומת ארצות הברית, בין אומדני החיסכון לפי הסקרים, לבין אלה המתקבלים מן החשבונות הלאומיים². זוהי, שוב, השתקפותה של ההכנסה "הפרמאננטית", שהינה בעלת משקל נפרד, ושאינה מזוהה כהכנסה או חיסכון מחמת השוני במתכונת המוסדית בישראל, לעומת זו שבארצות הברית.

(ה) חיסכון במזומנים

בניגוד לסעיפים הקודמים, בא השינוי ביתרות המזומנים לידי ביטוי בהכנסה הפנויה, כפי שהיא מוגדרת בסקרים. אולם בחיסכון אין סעיף זה כלול, וזאת מסיבות מעשיות גרידא. האומדנים המשמשים כאן לצורך ההתאמה זהים לאלה המובאים בדו"חות השנתיים של בנק ישראל, המייחסים, באורח שרירותי, שני שלישים מהגידול במזומנים, שמחוץ לבנקים, לסקטור משקי הבית. זהו מן הסתם אומדן גס ביותר, אולם אין ספק שחלק ניכר מן הגידול במזומנים נספג על ידי סקטור זה (הכולל גם עסקים בלתי מאוגדים) וזוהי כמובן צורה ברורה ובעלת משקל של חיסכון.

(ו) זכויות פיס

קניית איגרות פיס נחשבת בסקרים כתצרוכת בעוד שהזכויות, המהוות את מחצית הרכישות, נחשבות כתקבולים חד פעמיים, המופחתים מן הגידול בנכסים בחישוב החיסכון. בהתאם למוגדר

¹ יש כאן למעשה שתי התאמות נפרדות: ראשית הוספת פרמיות המעבידים והרווחים הנקיים של הקופות (סעיפים שהוצאו מהחיסכון לפי הגדרת הסקרים); ושנית שילוב מאזן סקטור משקי הבית עם זה של הקופות. צעד זה מחייב הפחתת התקבולים השוטפים (דהיינו פנסיות) מהקופות; והתוצאה המתקבלת היא הגידול הנקי בנכסים. פירושו של דבר הפחתה יחסית גדולה יותר לגבי ארצות הברית מאשר לגבי בריטניה וישראל. ההשפעה הנקיה של שני הצעדים היא, איפוא, העלאה קטנה של השיעור בארצות הברית, אך העלאה ניכרת לגבי בריטניה וישראל.

² תשלומי פיצויי פיטורין משקלם גדול בישראל, לעומת ארצות הברית. זוהי למעשה צורה של תקבולי שכר דחויים ובלתי בטוחים במידת-מה. חלק מהם משתלם על ידי קופות התגמולים (כלול בהתאמה 2), אולם חלק ניכר משולם ישירות על ידי המעבידים, כפי שמלמדים ממצאי הסקרים.

בחשבונות הלאומיים והסקטוריאליים, נקיטת גישה זו פירושה ראית ההכנסה כ"הון", רק בגלל העובדה שיש כאן חלוקה מחדש של ההכנסות על בסיס רצוני. ההתאמה בסעיף 6 בלוח 1 מבוססת על הנתונים הגלובאליים של מפעל הפיס. זוהי הוספה מחדש של הזכויות בפיס לנתוני החיסכון שלפי הסקרים. למעשה מתייחסת שיטת החשבונות הלאומיים רק להפסד הנקי של הסקטור כאל תצרוכת הכרוכה בהימורים, בעוד שהסקרים מתייחסים לסך ההימורים כאל תצרוכת. חישוב אלטרנאטיבי המבוסס על מדגמי הסקרים מובא בסעיפים 10 ב' עד 12 ב' בלוח 1.

(ז) עזבונות מקומיים במזומנים

עזבון במזומנים במסגרת משק הבית (או "יחידת החקירה" כפי שהיא מוגדרת בסקר), כגון עזבון הנועד לקיים את אשתו של הנפטר, אינו צריך לבוא לידי ביטוי בסקרים. גם עזבונות מ"יחידה" שחדלה להתקיים (כגון עזבונה של אלמנה, שהיתה חיה לבדה, המועבר לילדיה המבוגרים), ושאינה יכולה להידגם, אינם כלולים, ובצדק, לפי גישת הסקרים, בהכנסות או בחיסכון של המקבלים (דהיינו, יש כאן עקביות עם הגדרות החשבונות הלאומיים). אולם, במקרה של עזבון במזומנים ומשק בית, הממשיך להתקיים, למשק בית אחר, מסתבר שהסקרים מוציאים סכום זה מכלל החיזוקן (הגידול בנכסים) של המקבל, אבל אינם מוסיפים אותו בחזרה (בגלל מתכונת החישובים) לשינוי בנכסים של "היחידה" הנותנת ויש, לפיכך, צורך בהתאמה בסעיף זה.¹ ההתאמה הגסה שנעשתה (ראה לוח 1), מבוססת על ההנחה שהעזבונות, שדווח עליהם בסקרים, הם העברות בין יחידות שונות — מיחידות שחדלו להתקיים או בין יחידות קיימות נפרדות — וששתי אפשרויות אלה הן בעלות שכיחויות זהות. לפיכך, נכללה בהתאמה מחצית סכום העזבונות במזומנים שדווח עליהם.

(ח) מתנות במזומנים מחוץ לארץ

שלא בדומה למתנות מקומיות במזומנים, אי אפשר, כמובן, להוסיף בחזרה את המתנות במזומנים מחוץ לארץ לשינוי בנכסים של נותניהן, הגם שהן מופחתות מן השינוי בנכסים של מקבליהן. כאן הוספנו אותם להכנסה ולחיסכון של המקבלים בהתאם להגדרות האו"ם לחשבונות הלאומיים, על מנת לאפשר השוואות עם שיעורי חיסכון המבוססים על הגדרה זאת. התאמה זו, שהיא בעלת משקל מועט, הינה היחידה שיש לנכותה על מנת להגיע לאומדן החיסכון מתוך ההכנסות ממקורות פנים (דהיינו לנכותה, מתוך ההכנסה הלאומית).

(ט) פחת על נכסי עסקים בלתי מאוגדים

התאמה זו (הוספת הפחת) דרושה במקום זה או אחר כדי להפוך את אומדן הסקרים לאומדן של חיסכון גולמי ממש. בלוח 2 יושמה התאמה זו על האומדן הבלתי מתוקן של הסקרים. בלוח 1 נערכה ההתאמה מטעמי נוחות גרידא, במסגרת ההתאמות שתוארו לעיל, דהיינו, במסגרת ההתאמות הבאות לבטל את ההבדלים בין ממצאי הסקרים לבין אומדן החשבונות הלאומיים. אומדן החיסכון של העסקים הבלתי מאוגדים, המתקבל על יסוד הסקרים, הוא אומדן נקי מפחת (דהיינו, בעיקר, ניכוי הפחת ההיסטורי) בהתאם לדיווח של הנחקרים. יש, איפוא, לאמוד את הפחת המתאים ממקורות אחרים. דבר זה נעשה על ידי ייחוס חלקם של העסקים הבלתי

¹ דבר זה נובע מחישוב החיסכון במזומנים כשינוי, נטו, ביהרות חשבונות עובר ושב, עם תיקון עבור מתנות במזומנים בלבד.

מעניין לציין, ששיטת הסקרים בחישוב השינויים בנכסים ממשיים (נכסים שנקנו פחות אלה שנמכרו) מוציאה אוטומטית עזבונות בעין מכלל החיסכון של המקבל ואינה מפחיתה אותם מהנכסים או החיסכון של המקבל: לפיכך, אין כאן צורך בהתאמות.

מאוגדים בישראל בכלל הערך המוסף (חלק זה מגיע לכדי 20 אחוזים) לאומדן הפחת לפי המחיר ההיסטורי במשק בכללו, שנערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. אומדני הפחת הכוללים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לאותה תקופה מבוססים על נתוני מס הכנסה. ראוי לציין שאומדן גם זה דומה בכללותו לגודל היחסי של סעיף זה בארצות הברית.

(י) פחת על דירות שבבעלות דייריהן

החיסכון המתקבל על יסוד הסקרים איננו כולל ניכוי של פחת זה. האומדן כאן מבוסס על הערכת חלקן של הדירות שבבעלות דייריהן בסקטור משקי הבית, שעובדה לצורך פרק החיסכון בדו"חות השנתיים של בנק ישראל (בעיקר הדו"חות ל-1961 ול-1962). השיעור המתאים מסך הפחת, המחושב על יסוד עלות החילוף¹ של הדירות (שהוערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל) הופחת מנתוני הסקרים המתקנים, לפי סעיפים 1 עד 8 לעיל. אומדן פחת זה דומה אף הוא, במונחים יחסיים, לזה של ארצות הברית והוא עולה על זה של בריטניה. הדבר נובע ממשקלה הגדול יותר, יחסית, של הבעלות על דירות בארצות הברית ובישראל. לגבי ישראל משתקפת כאן, בחלקה, זקיפת 60 אחוזים מאומדן הפחת על דירות במסגרת חוק הגנת הדייר לחובתו של סקטור משקי הבית; וזאת מאחר שחוק זה מעניק לדיירים המוגנים שיעור כזה של הון עצמי, מבחינה כלכלית, אם לא מבחינה חוקית. שיעורי החיסכון הנקי המתקבלים על יסוד התאמת הסעיפים 1 עד 10 דומים לאומדני החשבונות הלאומיים בארצות הברית, בהיותם נקיים מפחת על עלות החילוף על דיור, אך כוללים את הפחתת העלות ההיסטורית לגבי עסקים². לוח 3 מלמד, שאומדנים נקיים וגולמיים אלה נמוכים באחוז עד שני אחוזים מהנתונים המקבילים של ארצות הברית, אך גבוהים במידה ניכרת מאלה של בריטניה³.

(יא) השפעת התקבולים החד-פעמיים של פיצויים אישיים מגרמניה

ההתאמה הנדרשת כאן היא המסובכת ביותר. היא אינה נדרשת לצורך הקבלה בין הסקרים לחשבונות הלאומיים, אלא היא באה לתקן את כל אחד מהמקורות באופן שלא ייכלל בו גורם ארעי המשפיע על החיסכון, כפי שהוא מוגדר בכל אחד משני המקורות. תקבולים חד-פעמיים בהיקף כשל הפיצויים האישיים מגרמניה יש להם, ללא ספק, השפעה על הצריכה השוטפת כמו על היווי נכסים שוטף (בפרט אם כוללים את נכסי הצריכה בני הקיימא בצריכה, כפי שהדבר נעשה הן בחשבונות הלאומיים והן בסקרים). אילו נכלל מלוא ערכם של נכסים אלה בחיסכון (כתוצאה מהכללת הפיצויים האישיים בהכנסות) היה מתקבל שיעור חיסכון גבוה, בלתי ריאלי, שאינו בר השוואה עם שיעור החיסכון במדינות אחרות, ושאינו לצפות שישורר בטווח הארוך.

שיטה כזו נהוגה אך לעיתים רחוקות. אולם השיטה הקיצונית הנגדית, הנקוטה, בדרך כלל, גם בסקרים וגם בחשבונות הלאומיים, היא בלתי ריאליה באותה מידה. פירושה של זו — הפחתת סך תקבולים אלה מהגידול בנכסים (או אי הכללת הסעיף כולו בהכנסות), כאילו שימש כמלואו להיווי נכסים. אולם גם אם ניתן לצפות, על סמך שיקולים תיאורטיים (ואינטואיטיביים),

¹ Replacement cost

² לפי Lansing-Lydall (ראה שם) יביא השימוש בפחת המחושב על יסוד עלות החילוף להקטנת אומדן החיסכון בארצות הברית ב-0.5 עד 0.6 אחוזים. לא נעשתה הערכה דומה לגבי ישראל, אולם לנוכח המגמות האינפלציוניות המהירות יותר, יחסית, בישראל נראה שההשפעה תהיה כאן גדולה יותר במידת מה. מאידך, העובדה שמרבית הנכסים הישראליים הם חדשים יותר פועלת בכיוון הפוך. אם נניח, כהשערה, שיעור כפול של פחת; יקטן שיעור החיסכון הישראלי ב-0.9 אחוזים.

³ עובדה זו מתיישבת עם משקלן הדומה של יחידות החקירה, שראשיהן הם עצמאים בישראל ובארצות הברית (20 ו-17 אחוזים בהתאמה), העולה במידה ניכרת על זה שבבריטניה (7 אחוזים).

שחלק גדול ביותר מהתקבולים החד פעמיים מושקע או משמש לרכישת מצרכים בני קיימא, הרי אין להניח ש-100 אחוזים מתקבולים אלה ישמשו למטרות אלה. השיטה הנקוטה בשני המקורות מביאה איפוא לאומדן נמוך ובלתי משמעותי של שיעור החיסכון; אומדן זה אינו אומר ולא כלום, לא לגבי שיעור החיסכון, שהיה עשוי לשרור וישרור בעתיד בהיעדר תקבולים כאלה, וגם לא לגבי הנטייה הממוצעת לחסוך בהווה בקרב רוב רובה של האוכלוסיה, שלא קיבלה תקבולים כאלה.

נוכח נימוקים אלה נעשה כאן ניסיון להעריך ולנכות את החלק של התצרוכת (הכולל, בדרך כלל, מצרכי צריכה בני קיימא), הנובע מקבלת הפיצויים האישיים. שיטת האומדן מבוססת על השוואת הצריכה השוטפת ורכישת מצרכים בני קיימא בקרב יוצאי אירופה ואמריקה בין "יחידות", שקיבלו פיצויים אישיים, לבין יחידות שלא נהנו מכך¹. ההפרשים בהוצאות לתצרוכת זו בין שתי קבוצות אלה נאמדו לגבי מספר שנים, ואחר חושבו שיעוריהם בתקבולי הפיצויים. שיעורים אלה הוכפלו בתקבולים החד פעמיים, שנתקבלו בפועל על ידי אוכלוסית המדגם, בשנים המתאימות, ובאופן זה נתקבל אותו חלק של הצריכה הנוספת (או החיסכון השלילי) הנובע מהפיצויים².

התאמה נוספת נעשתה במטרה לבטל במידת האפשר את ההשפעה (הזעומה) של הבדלים בהכנסה הממוצעת הרגילה, המצויים בין מקבלי פיצויים לאלה שאינם מקבלים פיצויים. על יסוד אומדן חתך של הנטייה השולית לחסוך בקרב משקי הבית בישראל, שנערך על ידי א. ליל³, הוערכה תוספת החיסכון שיש לצפות לה בקרב מקבלי הפיצויים על יסוד הפרשים בהכנסה, וסכום זה (2 ל"י בלבד ליחידת חקירה) נוכח מן האומדן המתוקן.

ראוי להעיר כאן בדבר השפעתו האפשרית של גורם זה מאז תקופת הסקר. מחד, ייתכן שבשנים האחרונות שימש שיעור גבוה יותר של פיצויים אישיים למטרות השקעה, פירושו של דבר שאין להשתמש בשיעורים, שחושבו לשנים 1957 עד 1959, לשנים מאוחרות יותר. מאידך, גדלו תקבולי הפיצויים, יחסית להכנסה הלאומית. מכל מקום, ההשפעות השונות שיש לגורמים אלה על הצריכה עשויות רק להגדיל או להקטין את סטיית האומדן הבלתי-מתוקן מן האומדן המתוקן אך אין בהם בשום אופן כדי להביא להגדלת האומדן המתוקן עצמו או להקטנתו.

3. ההבדלים שנתרו בין אומדני ארצות הברית ובריטניה לבין האומדנים המתוקנים לישראל

עדיין נותרו מספר הבדלים מושגיים בין אומדני החיסכון בשלוש המדינות. מחמת היעדר נתונים מתאימים, אולם ההנחה היא שאין הם בעלי משמעות מכרעת מבחינה כמותית. אחד מאלה הוא החיסכון באמצעות ביטוח חיים, המחייב התאמה דומה לזו שנערכה לגבי קופות התגמולים (דהיינו, הוספת הרווחים הנובעים מפעולות ביטוח חיים והפחתת התקבולים השוטפים על ידי משקי הבית); אך תהיה לכך השפעה זעומה בלבד על השיעור הישראלי. חשיבות פוטנציאלית מכרעת יותר נודעת לאי-הכללת משקי הבית החקלאיים והמוסדות שלא למטרת רווח בסקרים הישראליים בעוד שהם נכללים בסקרים בארצות הברית ובבריטניה. הכללתם של האחרונים עלולה לעורר כמה בעיות מושגיות באשר לטיפול בתקבולים הניכרים של מוסדות אלה מחוץ לארץ. רובם של אלה יש לראות, כנראה, כחלק מההכנסה הפנויה, ואם כך, יסתבר

¹ מדגם זה נערך במסגרת הסקרים, וממצאיו מובאים בדו"ח בנק ישראל, 1959.

² כך, למשל, מהווה תוספת הצריכה ב-1957/58 26 אחוזים מהתקבולים החד פעמיים בסך 44.2 מיליון דולר באותה שנה בתוספת 8 אחוזים מהתקבולים ב-1956/57. זה מסתכם ב-28.3 מיליון דולר — שהם 13.8 מיליון דולר או 26.8 דולר ליחידת חקירה. שער החליפין ששימש להבעת סכומים אלה בלירות ישראליות (2 ל"י לדולר) הוא אומדן של שער החליפין האפקטיבי לתקבולים אלה באותה תקופה.

³ ראה א. ליל: "חיסכון משקי הבית בישראל, 1954 עד 1957/58", סקר בנק ישראל, מס' 21, ירושלים, פברואר 1964, ע"ע 44—129.

שלמוסדות שלא למטרת רווח יש חיסכון חיובי, אם גם בקנה מידה קטן, בדומה לארצות הברית ובריטניה. במקרה זה הכללתם אינה עשויה להשפיע במידה משמעותית על שיעור החיסכון של משקי הבית.¹

אשר למשקי הבית החקלאיים נראה שהפיתרון היחיד העשוי להתקבל על הדעת היא הוצאתם מאומדני ארצות הברית ובריטניה, מאחר שהיעדר נתונים מונע הערכה מתקבלת על הדעת של החיסכון של סקטור זה בישראל. סביר להניח שדפוסי התנהגותם דומים לאלה של שאר עסקים בלתי מאוגדים ואז, למרות הכנסה ממוצעת (פרמאננטית) נמוכה יותר, הם מגדילים במידת מה את השיעורים לגבי ארצות הברית ובריטניה, ולפיכך הם גורמים להטייה כלפי מטה בדירוגה של ישראל מבחינת שיעור החיסכון של סקטור משקי הבית העירוניים.

4. סיכום

בסקירה זו הראינו שאי אפשר להעריך נכונה את דפוסי החיסכון בישראל לעומת מדינות אחרות, על יסוד החיסכון כפי שהוגדר, עד כה, בסקרים. ביתר פירוט, הגדרה זו נוטה להקטין את אומדן החיסכון (יחסית למושג המבוסס על החשבונות הלאומיים) במיוחד לגבי מדינה כישאל, שבה, עקב המתכונת המוסדית, מעדיפים משקי הבית תשלומים חד-פעמיים מקופות הגמל וחברות הביטוח על פני תשלומים שוטפים, ושהם יש מקום נכבד לחיסכון באמצעות מסגרת מוסדית, שהינו מעבר לגבולות המוגדרים בסקרים. חיסכון זה כולל, למשל, השתתפות מעבידים בקופות הגמל ורווחי קופות אלה. מבחינה כמותית מגלות ההתאמות שיעור חיסכון דומה, פחות או יותר, בישראל, ארצות הברית ומספר מדינות אירופיות.

ניתוח הגורמים המונחים ביסוד ההבדלים והדמיון בין שיעורי חיסכון ממוצעים אלה נמצא עדיין בשלב ראשוני ביותר. במיוחד ראוי לעמוד ביתר דיוק על ההשפעה היחסית של סטטוס הבעלות על הדיור (והצורך בבנייה חדשה) ושל חברות בקופות גמל או במוסדות דומים.² ניתוח כזה יצביע, למשל, על החלק היחסי של החיסכון של משקי הבית, שעשוי לעמוד לצורך מימון השקעות הון שלא בתחומי הדיור, או היווי נכסים של עסקים בלתי מאוגדים. האם גם לאחר ההתאמות נמוכות עדיין הנטיות השוליות לחסוך של משקי הבית בישראל? התשובה תלויה, כמובן, במטרות העומדות בפנינו.

אם המטרה היא מעבר בלתי מכאיב, יחסית, ל"עצמאות כלכלית", הרי ראוי להדגיש, שהמאמץ הכרוך בהסתגלות זאת אינו תלוי בגודלו של שיעור החיסכון של משקי הבית, אלא בעיקר בהיקף ובקצב הצימצום של ההכנסה הפרטית הפנויה (או בשיעור גידולה). האחרונים יקבעו באיזו מידה ניתן יהיה להחליף את התקבולים מן החוץ, המכסים כיום חלק ניכר מן ההוצאה הציבורית, במיסים והעברות מקומיות. מן ההכרח להניח, שגידול כזה בתשלומי משקי הבית לסקטורים יבוא

¹ למעשה, בניגוד לרושם הכללי, היוו תקבולי ההעברה מחוץ לארץ של סקטור זה ב-1962 רק כרבע מסך תקבולי ההעברה שלו (ושיעור זה נמצא בקו ירידה). אובדן הכנסה זו ממקורות חוץ עשוי, ללא ספק, להביא להגדלת תרומות משקי הבית הישראליים והממשלה, ולהביא לצימצום החיסכון והצריכה באופן פרופורציוני, כך שהנטייה הממוצעת לחסוך של משקי הבית (שיעור החיסכון) כמעט שלא תושפע. טיעון זה (המבוסס על גישת ההכנסה הפרמאננטית כוחו יפה גם לגבי הסיוע מחוץ לארץ לממשלה ולסוכנות היהודית).

² הניתוח המפורט ביותר של המשתנים השונים, לגבי ישראל, מצוי בעבודתו של א. ליל הנזכרת לעיל. עם זאת אין עבודה זו כוללת, בגלל היעדר נתונים, את השפעות סטטוס הבעלות על דיור או החברות בקופות הגמל. השוואה שטחית של הרכב הגידול בנכסים בישראל ובארצות הברית מלמדת שהדיור נוטל חלק דומה בגידול (כמחצית) בעוד שחלקם של הנכסים הנזילים גדול יותר בארצות הברית, ואילו החיסכון המוסדי גדול יותר בישראל. אם כך הדבר, יש בזה משום הסבר לכך שהישראלים חוסים, אומנם, בשיעור דומה לזה של האמריקאים, אך קשה לו יותר לעמוד בהתחייבויותיו.

מן החיסכון ומן הצריכה ביחס מתאים לגודלם הנוכחי.¹ אין זה סביר להניח שאילו היו שיעורי החיסכון גבוהים יותר היתה אפשרית הקטנת הנטל מנקודת ראותם של משק הבית הבודדים. אם המטרה היא לקיים את שיעורי ההשקעה הנקייה, השוררים כיום במשק וששרו בו בעבר, בסיועו של יבוא הון בקנה מידה רחב, הרי שיש בכך משום סתירה אפשרית. שיעור ההשקעה עשוי להיות תמיד גבוה יותר בעזרת סיוע מן החוץ למטרות אלה, מאשר בלעדיו, בלי להתחשב בגובהו של שיעור החיסכון של משקי הבית.

ניתוח החיסכון במשק הישראלי לפי סקטורים מלמד, שהסקטור הציבורי, בדומה לסקטור משקי הבית, נטה "לצרוך" חלק מתקבולי ההעברה החד פעמיים מחוץ לארץ. לגבי משקי הבית אין בכך משום פתח למצוקה בעתיד, מאחר שהם מכירים בכך שהתצרוכת הנוספת המבוססת על תקבולים כאלה (בעיקר כספי הפיצויים האישיים) היא חד פעמית.

אולם, הסקטור הציבורי ככל שהוא צורך יותר כן ייאלץ להגדיל בעתיד את תביעותיו מהסקטור הפרטי לצורך קיום ההוצאה השוטפת החיונית שלו, אם וכאשר יצומצם באורח דרסטי הסיוע מן החוץ. מכאן, שהסקטור הציבורי הוא זה החייב להגדיל את החיסכון (או לצמצם את החיסכון השלילי), כדי להפחית את הלחצים הבלתי נמנעים של מעבר לעצמאות כלכלית.

לוח 2

ממוצע שיעורי החיסכון בישראל, 1957/56 ו-1958/59, משוקללים לפי טעויות הדגימה*

(אחוזים)

הממוצע המשוקלל של שיעור החיסכון 1957/59					
למטע השפעת הפיצויים האישיים		לרבות השפעת הפיצויים האישיים			
הגדרת החשבונות הלאומיים	סקר החיסכון	הגדרת החשבונות הלאומיים		סקר החיסכון	
א ***	ב ****	א *	ב **	א *	ב **
11.4	11.8	8.2	9.5	9.9	6.1
—	—	7.1	—	—	5.0
7.3	7.8	2.2	5.3	5.8	1.1

* מתייחס לשיעורים המתוקנים, בהתבסס על שימוש רב יותר בנתונים נלובאלים = סעיפים א9 ו-כ9 כלוח 1.

** מתייחס לשיעורים המתוקנים, המבוססים על שימוש רב יותר בנתוני הסקרים = סעיפים ב9 ו-כ10 כלוח 1.

*** מתייחס לסעיף א11 (= סעיפים ב9 ו-כ10) ללא השפעת הפיצויים האישיים.

**** מתייחס לסעיף ב11 (= סעיפים ב9 ו-כ10) ללא השפעת הפיצויים האישיים.

***** כפי שצויין בנוף הסקירה, כוללים הנתונים פחת על עלות החילוץ של הזירות והם נקיים מפחת על עלות היסטורית על נכסי עסקים, שאינם רשומים כחברות. ההוצאות הראשונות גדולות פי ארבע מן האחרונות (ראו לוח 1 סעיפים 9 ו-10). מכאן, שאומדן הסקרים, שהוא על בסיס נטו כמלואו, נמוך מהשיעור הנקי בחשבונות הלאומיים. הממוצעים המשוקללים לנבי ממצאי הסקרים. המתוקנים לבסיס נטו מלא, ולבסיס ברוטו מלא, מופיעים בשורות 1 ו-2; שורה 2 מכיאה את האומדן הבלתי מתוקן.

¹ אין כאן משום השפעה על שיעור החיסכון הממוצע וזאת בדומה להשפעתו של גידול מתמיד וקבוע בהכנסה האישית על פני הזמן. דבר זה הוא סביר ביותר אם הגידול במיסים מתפלג בדומה למיסוי הנוכחי. יחד עם זאת, ייתכן, שאפילו פיזור פרוגרסיבי, פחות או יותר, של המיסוי לא תהיה לו השפעה על שיעור החיסכון. הפיזור הרב בשיעורי החיסכון הממוצעים של קבוצות ההכנסה השונות, כפי שהוא משתקף במחקרי תקציב, סקרים ושאר מחקרי חתך הוא במידה רבה תוצאה של הטייה הנגרמת על ידי ההבדלים בין הכנסה שוטפת להכנסה לטוח ארוך.

גורם נוסף המונח ביסודה של הדרישה להעלאת שיעורי החיסכון של הסקטור הפרטי הינו השאיפה לייצב את מעמדו של שער החליפין הרשמי, המתערער תדירות מחמת התפתחויות אינפלציוניות פנימיות. אולם מן הדין שיהא ברור שהקריאה לשיעורי חיסכון גבוהים יותר בסקטור הפרטי אינה יכולה לשמש אלטרנטיבה ממשית למדיניות בתחומי השכר, המיסים, משק הכספים ושער החליפין, מדיניות שתבלום את עליית ההכנסה הפנויה, היינו שתספוג מקורות, במסגרת הגבולות המתיישבים עם שיווי משקל במאון התשלומים ועם היקף ההשקעה הציבורית הנדרש בתנאיה של ישראל.

סקר החיסכון 1958/59 הקיף רק 1,000 יחידות, לעומת 3,000 יחידות ב-1957/58. טעות הדגימה של הסקר הקטן גדולה בערך פי 1.74 מזו של הגדול. אף על פי שטעות יחסית זו מתייחסת במישרין רק לממצאים הבלתי מתוקנים הרי בהעדר כל אפשרות למדוד את השינוי בטעות, הנובע מהכללת נתונים ממקור חיצוני, תשמש טעות יחסית זו גם לצורך הערכת המשקל היחסי, שיש לתת לאומדנים המתוקנים לשתי השנים.

לוח 3

השוואות בינלאומיות

(אחוזים)

	8 מדינות אירופיות ¹		בריטניה		ארצות-הברית		ישראל		
	השנה	השנה	השנה	השנה	השנה	השנה	השנה		
השיעור לפי סקרי חיסכון השיעור לפי הגדרת	—	—	2.5	53/54	8.6	1950	⁴ 7.1	³ 5.0	² 57/59
החשבונות הלאומיים ⁴	—	—	5.0	53/54	10.3	1950	⁵ 11.4	³ 9.5	² 57/59
שיעור החיסכון הגולמי השיעור לפי הגדרת	—	—	6.5	53/59	11.9	53/58	⁴ 11.8	³ 9.9	—
החשבונות הלאומיים ¹	⁷ 7.6	⁶ 9.2	2.6	53/54	5.6	1950	⁴ 7.3	³ 5.3	² 57/59
שיעור החיסכון הגולמי	—	—	4.3	53/59	7.5	53/58	⁴ 7.8	³ 5.8	—
שיעור החיסכון הגולמי	—	—	4.9	57/59	7.5	57/59	⁴ 7.8	³ 5.8	—

- (1) צרפת, בלגיה, לוקסמבורג, הולנד, שוודיה, דנמרק, אירלנד ואוסטריה;
- (2) השיקול נעשה לפי השיטה הנקוטה בלוח 2 לעיל;
- (3) ללא תיקון שמטרתו ביטול השפעת הפיצויים האישיים;
- (4) לנבי ישראל אלה הם נתוני הסקרים המתוקנים לפי הגדרת החשבונות הלאומיים; לנבי שאר המדינות אלה הם נתונים ישירים של החשבונות הלאומיים.
- (5) לאחר תיקון שמטרתו ביטול השפעת הפיצויים האישיים;
- (6) ממוצע רניל;
- (7) ממוצע משוקלל לפי נורף האוכלוסיה ומספר השנים שהממוצע מחושב לנביהם.

ה מקור: ישראל — סקירה זו
 ארצות הברית: השיעור לפי הסקרים 1950 ושיעורי החיסכון הגולמי לכל השנים לפי Lansing and Lydall; "Anglo-American Comparison of Personal Saving", *Bulletin*, Oxford Institute of Statistics, 1960, No. 4.
 הנתונים הגולמיים סוטים כמעט מהאומדנים הרשמיים, ככוללם את החיסכון במסגרת קופות הפנסיה והממשלות המקומיות (לצורך עקביות עם נתוני בריטניה) הנתונים הנקיים: שנתון תא"ם — החשבונות הלאומיים 1960
 בריטניה: האומדן לפי הסקרים 1953/54 — Lansing and Lydall ראה שם; האומדנים הגולמיים והנקיים לפי החשבונות הלאומיים — שנתון תא"ם ראה שם; הנתונים של Lansing 1957/58 נבחרים יותר באחוז אחד הן כחישוב גולמי והן כחישוב נקי; מקורו של הפרש זה אינו ברור. עם זאת הממוצע 1953 זהה כמעט לממוצע לשנים 1953—1959. לפי נתוני תא"ם.
 שאר המדינות: שיעור החיסכון הנקי מתוך *Developed and Underdeveloped Countries*. Paper presented at International Economics Association Congress, Vienna 1962.
 נתונים אלה מבוססים על שנתון תא"ם 1960.